

Robert Jop
Archiwum Państwowe w Lublinie

**PROJEKT DIGITALIZACJI STAROPOLSKICH KSIĄG SĄDOWYCH
Z TERENÓW LUBELSZCZYZNY Z ZASOBU NARODOWEGO
ARCHIWUM HISTORYCZNEGO BIAŁORUSI W MIŃSKU**

The project of the digitisation of Old-Polish court books from the Lublin region from the resources of the National Historical Archive of Belarus in Minsk

Проект оцифровки старопольских судебных книг Люблинского воеводства из фондов Национального исторического архива Беларуси в Минске

Słowa kluczowe: Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku, Archiwum Państwowe w Lublinie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, Lubelskie Archiwum Cyfrowe, staropolskie księgi sądowe, digitalizacja

Key words: National Historical Archive of Belarus in Minsk, State Archive in Lublin, Hieronim Łopaciński Regional Public Library in Lublin, Lublin Digital Archive, Old-Polish court books, digitisation

Ключевые слова: Национальный исторический архив Беларуси в Минске, Государственный архив в Люблине, Люблинская Публичная Воеводская Библиотека им. Иеронима Лопацинского, Люблинский цифровой архив, старопольские судебные книги, оцифровка

Bieg historii sprawił, że pomimo dwóch dużych rewindykacji akt staropolskich z Rosji i dawnego Związku Radzieckiego, pierwszej, przeprowadzonej po zakończeniu I wojny światowej i drugiej z lat 60. XX w., nie wszystkie księgi powstałe w kancelariach sądowych województwa bełskiego, lubelskiego i ziemi chełmskiej powróciły do Lublina. Nadal są rozproszone po archiwach w Rosji, na Białorusi i Ukrainie przecząc dwu podstawowym zasadom archiwistyki: pertynencji terytorialnej i przynależności zespołowej. Tym bardziej cenne są inicjatywy podejmowane przez różne instytucje, zmierzające do pozyskania kopii cyfrowych archiwaliów proveniencji polskiej, bowiem w najbliższym czasie na kolejną rewindykację raczej się nie zanosi.

Pomocą w tego rodzaju działaniach służą projekty, granty i programy z dofinansowaniem, organizowane między innymi przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W 2020 r. w projekcie ministerialnym uczestniczyła Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie jako wnioskodawca, i jak się okazało beneficjent, oraz jako jej partner Archiwum Państwowe w Lublinie. Wniosek dotyczył zlecenia Narodowemu Archiwum Historycz-

nemu Białorusi w Mińsku digitalizacji kilkunastu staropolskich ksiąg sądowych z terenów Lubelszczyzny, stanowiących zasób białoruskiego archiwum.

Historia archiwaliów pozostałych po sądach ziemskich, grodzkich, podkomorskich i miejskich, działających na terenie staropolskiego województwa białego, lubelskiego i ziemi chełmskiej, była po 1772 r. bardzo burzliwa. Kolejne rozbiory Polski doprowadziły do zmian administracyjnych na zajętych przez zaborców terenach oraz do przemian w dziedzinie sądownictwa. W latach 1783 i 1796 zlikwidowano ostatecznie w zaborze austriackim sądy ziemskie i grodzkie oraz działające przy nich kancelarie sądowe. Część ksiąg w nich powstałych (m.in. ziemskie oraz grodzkie grabowieckie i horodelskie) przewieziono do Lwowa i złożono w pomieszczeniach dawnej biblioteki oo. Bernardynów. W ten sposób powstało tzw. „archiwum bernardyńskie”. Rozpoczęto też porządkowanie zwiezionych do Lwowa ksiąg oraz ich rejestrowanie, dzięki czemu powstało ponad 200 woluminów indeksów do ksiąg ziemskich i grodzkich grabowieckich oraz horodelskich. Akta powstałe w kancelariach sądów szlacheckich województwa lubelskiego i ziemi chełmskiej pozostawiono w miejscu ich powstania. W 1810 r., w okresie istnienia Księstwa Warszawskiego, księgi ziemskie i grodzkie oddano pod nadzór sądów pokoju.

W 1825 r. namiestnik Królestwa Polskiego Józef Zajączek zdecydował o koncentracji staropolskich akt sądowych w miastach wojewódzkich i wydał nakaz ich uporządkowania. Decyzja ta legła u podstaw powstania w Lublinie Archiwum Akt Dawnych. Nakaz koncentracji i uporządkowania ksiąg wynikał z ich ciągłej przydatności jako środków dowodowych zdziałanych czynności prawnych w sprawach majątkowych prowadzonych przez szlachtę. Był to również powód sporządzenia indeksów do ksiąg ziemskich, grodzkich i podkomorskich chełmskich, lubelskich, łukowskich oraz urzędowskich, przygotowywanych od lat 40. do 80. XIX w. przez Jana z Dukli Romana, Hieronima Duchnowskiego oraz Józefa Detmerskiego.

Zgromadzone w Archiwum Akt Dawnych w Lublinie księgi ziemskie i grodzkie z okresu od XV do XVIII w. przechowywane były w nim do 1887 r. W tym roku władze rosyjskie zlikwidowały archiwa akt dawnych. Zasób archiwum lubelskiego został wywieziony do Wilna, ponieważ uznano, że treść ksiąg odnosi się do „ziem rosyjskich”. W archiwum wileńskim polskie archiwalia przechowywano do wybuchu Wielkiej Wojny. W czasie jej trwania zasób archiwum uległ rozproszeniu. Duża część ksiąg powróciła jednak do Lublina w 1919 r. dzięki staraniom archiwistów lubelskich Józefa Serugi i Jana Riabinina, a następnie na początku lat 60. XX w.

Polonika lubelskie rozproszone są obecnie po archiwach w Jarosławlu i Moskwie (Rosja), Mińsku (Białoruś), Wilnie (Litwa) oraz w ukraińskich, chyba najlepiej rozpoznanych. Zasób w nich zgromadzony to zarówno dokumenty, jak też księgi sądów szlacheckich i miejskich. W Wilnie przechowywanych jest ponad 100 dokumentów do dziejów miasta Lublina. W archiwach rosyjskich znajduje się 14 ksiąg ziemskich, grodzkich, podkomorskich (chełmskie, lubelskie, krasnostawskie) i miejskich (Lublin, Tyszowce) oraz 9 fragmentów różnych ksiąg spośród wymienionych¹. W archiwum w Mińsku przechowywanych jest 125 ksiąg ziemskich, grodzkich i podkomorskich chełmskich, grabowieckich, horodelskich, krasnostawskich, lubelskich i urzędowskich oraz miejskich lubelskich i zamojskich².

¹ J. Łosowski, *Staropolskie akta sądów szlacheckich i miejskich województw lubelskiego i białego oraz ziemi chełmskiej w archiwach Moskwy i Jarosławia*, „Archeion”, t. 107, 2004, s. 362–376.

² J. Kus, „Lubliniana” w *Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku*, „Studia Archiwalne”, t. III, 2010, s. 123–133.

Pierwsza digitalizacja staropolskich ksiąg sądowych miała miejsce w 2018 r. Archiwum Państwowe w Lublinie złożyło w tym roku trzy wnioski, z których jeden, dotyczący wykonania kopii cyfrowych wybranych akt, zyskał uznanie MKiDN. Zdigitalizowano wtedy 17 ksiąg, a w 2019 r. dodatkowo pięć kolejnych, pozyskując w sumie ponad 18000 skanów. Wszystkie zostały opublikowane na portalu Lubelskie Archiwum Cyfrowe wiosną 2020 r.³

W 2019 r., decyzją MKiDN, archiwa państwowe zostały wyłączone z możliwości udziału w programie „Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju”, ogłoszonym na rok 2020, w którego ramach można było uzyskać dofinansowanie na digitalizację poloników. Archiwum Państwowe w Lublinie nie mogło w związku z tym samodzielnie wnioskować o kontynuację zleceń na wykonanie kopii cyfrowych kolejnych ksiąg sądowych z mińskiego archiwum. Nawiązało więc współpracę z Wojewódzką Biblioteką Publiczną im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, której Dyrekcja zdecydowała się przystąpić do ww. programu.

Projekt pn. „Digitalizacja ksiąg sądowych z XVI–XVIII w. z Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku” z ramienia Biblioteki jako wnioskodawcy prowadził zastępca dyrektora ds. merytorycznych dr Grzegorz Figiel, merytorycznie, z ramienia partnera instytucji aplikującej, przedsięwzięcie wspierał dr Robert Jop z Archiwum Państwowego w Lublinie. Przedmiotem wniosku było pozyskanie kopii cyfrowych 17 ksiąg sądowych z okresu staropolskiego, stanowiących zasób archiwum w Mińsku.

Decyzją Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA z dnia 1 VII 2020 r. WBP im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie otrzymała grant finansowy na realizację wnioskowanego projektu. Uzyskane środki finansowe pozwoliły na digitalizację 18 ksiąg i jednego bifolium. Są to akta z pięciu zespołów (Fondów):

Fond 1713, op. 1: Sąd grodzki horodelski, 1550–1698 (Городловский гродский суд, город Городло Белзской земли Королевства Польского);

Fond 1717, op. 1: Trybunał Zamojski dla Miast Ordynacji Zamojskiej z lat 1669–1674 (Замостский гродский суд, город Замость Русского воеводства Речи Посполитой);

Fond 1740, op 1: Sąd grodzki chełmski 1620–1621 (Холмский гродский суд, город Холм Холмской земли Королевства Польского);

Fond 1768, op 1: Sąd ziemski lubelski, 1548–1623 (Люблинский земский суд, город Люблин Сандомирской земли Королевства Польского);

Fond 1815, op 1: Akta miasta Lublina, 1534–1698 (Люблинский магистрат, город Люблин Сандомирской земли Королевства Польского).

W sumie wykonano kopie cyfrowe z ponad 20 000 stron.

Zdigitalizowane archiwalia znajdujące się w mińskim archiwum to cenne źródła do historii Lubelszczyzny w XVI–XVIII w. Niedostępne dotąd w Polsce, staną się niewątpliwie podstawą i wyzwaniem do nowych badań nad regionem. Cieszy przede wszystkim fakt, że dzięki projektom zrealizowanym w 2018 i 2020 r. udało się pozyskać kopie cyfrowe 11 ksiąg miejskich Lublina z XVI i XVII w. Ponadto cenne, bo nieliczne, akta grodzkie horodelskie. Natomiast księgi ziemskie lubelskie

³ Zob. Lubelskie Archiwum Cyfrowe, Narodowe Historyczne Archiwum Białorusi w Mińsku, (dostęp: 14 XII 2020), <<http://www.lac.lublin.pl/polonica/skany/nhabminsk/>>.

i księga grodzka chełmska uzupełnią zespoły znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie.

Digitalizacja ksiąg sądowych to pierwszy etap projektu. Drugi polega na ich publikacji na portalach internetowych WBP im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, która opublikowała już w swojej Bibliotece Cyfrowej kopie 19 ksiąg. Kolejne będą się w niej pojawiały systematycznie. Również APL w najbliższym czasie udostępni na portalu Lubelskie Archiwum Cyfrowe wszystkie zeskanowane księgi. Uzupełnią one tę część kopii, które Archiwum pozyskało w 2018 r.

Summary

This text presents the implementation of the project undertaken jointly by the Hieronim Łopaciński Regional Public Library in Lublin and the State Archive in Lublin, involving the digitisation of several Old-Polish court books from the Lublin region, which are part of the resources of the Belarusian national archive.

Резюме

В тексте освещается ход реализации проекта, совместно осуществляемого Люблинской Воеводской Публичной Библиотекой им. Иеронима Лопацинского и Государственным архивом в Люблине, суть которого состоит в оцифровке более десятка старопольских судебных книг из Люблинского воеводства, хранящихся в фондах белорусского национального архива.